

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-31>

УДК 159.925:159.98:378.147:811.111:159.9-057.8

Турчин О.В.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ВИКОРИСТАННЯ ЕКСПРЕСИВНОЇ ПСИХОТЕХНІКИ ДЛЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ)

Анотація. У статті подано обґрунтування психодидактичного потенціалу експресивної психотехніки як засобу оптимізації процесу навчання іноземної (англійської) мови у ВНЗ на прикладі студентів-психологів, що включає в себе сукупність кінестетичних (мімічних і познотонічних) реакцій, пара- й екстралінгвістичних, проксемичних засобів невербального педагогічного спілкування, за допомогою яких відбувається фасилітація спільної навчально-професійної діяльності; доведено ефективність експресивної модифікації інтерактивної технології навчання іноземної (англійської) мови студентів-психологів, яка включала в себе як психодидактичний інструментарій (наочні та практичні методи навчання, організацію спільної проблемно-пошукової діяльності), так і засоби персональної комунікативної експресії педагога.

Ключові слова: експресивна психотехніка, невербальні засоби спілкування, експресивність, навчання іноземної мови, оптимізація навчання, комунікативна компетентність, англійська мова.

Turchyn Oksana

SHEI "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"

EXPRESSIVE PSYCHOTECHNICS USAGE FOR THE OPTIMIZATION OF THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH AT HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS (THE CASE OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS)

Summary. The article presents foundation of psychodidactic potential of expressive psychotechnics as a means of the optimization of the process of learning a foreign (English) language at higher educational establishments (the case of students-psychologists) which includes a set of kinesthetic (facial and postural) reactions, para- and extralinguistic, proxemic means of nonverbal pedagogical communication with the help of which facilitation of joint training and professional activity is fulfilled; the effectiveness of expressive modification of interactive technology of learning a foreign (English) language by students-psychologists which included both psychodidactic instrumentarium (visual and practical methods of training, joint problem and search activity organization) and means of teacher's personal communicative expression was proved. The empirical study of expressive psychotechnics' influence on the ease and efficiency of learning a foreign (English) language was conducted on the basis of a mixed quasiexperimental plan and an ex-post-facto plan in three phases: 1) monitoring of school (university) foreign language teachers' nonverbal expression; 2) psychological and pedagogical experiment in the following order: ascertaining section – training according to the author's psychodidactic programme (influence) – control section; 3) comparison of the results of the experimental and control groups, reflection of postexperimental effects and correction of the programme of future psychologists' training by means of expressive psychotechnics. In order to diagnose expressive and communicative indicators of pedagogical communication occurring in the process of learning a foreign (English) language the following methods were selected, modified or constructed: the author's questionnaire on the study of the efficiency factors of learning a foreign language; methods for determining personality's emotional orientation by B. Dodonov; method of "Nonverbal characteristics of communication" by V. Labunska; methods for "obstacles" diagnostics in establishing emotional contacts by V. Boiko, test of objectivity by R. Nemov; postexperiment interview.

Keywords: expressive psychotechnics, nonverbal means of communication, expressiveness, learning a foreign language, optimization of learning, communicative competence, the English language.

Постановка проблеми. Вихід України на якісно новий рівень у своїх відносинах з іншими країнами світу формує нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії. А це, в свою чергу, призводить до зростання статусу іноземної, насамперед англійської, мови. Наша країна гостро потребує висококваліфікованих багатопрофільних фахівців зі знанням двох, трьох чи більше сучасних іноземних мов, професіоналів, здатних абсорбувати все нове і прогресивне, готових до генерації і запровадження технологічних інновацій у контексті міжнародного поділу праці [3, с. 3].

На даному етапі розвитку освіти в Україні організація навчального процесу, спрямованого на оволодіння знаннями і практичними навичками з іноземної мови, супроводжується багатьма проблемами: невмінням студентів спонтанно

імпровізувати, використовуючи іншомовні лексико-граматичні конструкції, нездатністю висловлювати свою думку в різноманітних ситуаціях, низьким рівнем іншомовної комунікативної компетентності студентів загалом. Тому сьогодні, як ніколи раніше, актуальним є пошук нових методів викладання іноземної мови у ВНЗ.

На сьогодні відомі численні варіанти використання різних методів навчання іноземної мови: граматику-перекладний (І. Мейдингер, Г. Оллендорф) і текстуально-перекладний (Ж. Жакото, Д. Гамільтон, А. Шаванн), прямі методи (П. Пассі, Г. Суїт, О. Есперсен, Ш. Швейцер, М. Вендт, Б. Еггерт), метод Пальмера; аудіо-лінгвальний (Ч. Фріз, Р. Ладло) й аудіо-візуальний (П. Губерин, П. Риван, Р. Мішеа, Ж. Гугенейм, А. Соважо); сугестивний (Г. Лозанов) та ін. Проте невербальна експресія в якості пси-

холодидактичного засобу навчання іноземної мови всерйоз довго не розглядалася, хоча практика використання міміки, жестів, познотонічних реакцій задля порозуміння в умовах іншомовного дефіциту широко застосовується. Тільки в окремих випадках можна говорити про залучення кінестетичних, паралінгвістичних прийомів до навчання іноземної мови. Йдеться про метод повної фізичної реакції Дж. Ашера, «мовчазний метод» Г. Гаттегно, «груповий метод» Ч. Каррена. Останнім часом зростає популярність драматико-педагогічної організації навчання іноземних мов [6, с. 15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні здійснюються спроби інтегрувати психолінгвістичні, соціально-психологічні, культурні, психосемантичні та інші дослідження у психолого-педагогічні. Часткові проблеми психології навчання іноземних мов вивчали А. Андрієнко, Л. Биркун, Е. Бібікова, Т. Гусева, О. Касаткіна, І. Ковальчук, Н. Копилова, О. Лавриненко, О. Лозова, Т. Остафійчук, Г. Татаурова, В. Тенішцева, Х. Хворост та низка інших дослідників.

У загальному психодідактичному форматі проблема покращення іншомовної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах досліджувалася в контексті формування іншомовної комунікативної компетентності, зокрема:

- сутність і структуру іншомовної професійної комунікативної компетентності з'ясували А. Андрієнко, Г. Архіпова, Н. Гез, С. Козак, О. Павленко, Н. Пруднікова, Ю. Федоренко, Н. Чернова та ін.;

- психологічні аспекти формування зазначеного феномену вивчали О. Бодальов, Ю. Ємельянов, Н. Кузьміна, С. Макаренко, Ю. Паскевська, Л. Петровська, Н. Чепелева, В. Черевко та ін.;

- дидактичні аспекти досліджували В. Борщовецька, В. Бухбіндер, Г. Китайгородська, В. Коростильов, Є. Пассов, Т. Симоненко, О. Тарнопольський, С. Шатилов та ін.;

- впровадженням компетентнісного підходу в систему освіти займалися Н. Бібік, О. Лозова, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, Л. Подшивайлова, О. Пометун та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючі спроби, недооцінюються еволюційно-психологічні та психотерапевтичні здобутки, які можуть бути використані для покращення якості навчання студентів іноземної мови. Поза увагою дослідників й надалі залишаються невербальні засоби спілкування, на важливості яких свого часу наголошували Н. Роджерс, В. Лабунська, З. Карпенко та ін. Відтак насичення актуальних нині особистісно-орієнтованого, комунікативного та пов'язаного з ним інтерактивного, а також компетентнісного підходів у навчанні іноземної мови засобами експресивної психотехніки допоможе оптимізувати цей процес у вищих навчальних закладах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування психодідактичного потенціалу та доведення ефективності використання експресивної психотехніки як засобу оптимізації навчання іноземної мови у ВНЗ на прикладі студентів-психологів.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з інтенсифікацією міжнародних зв'язків у сучасному світі актуалізувалася проблема комунікативної експресії за допомогою мови, а також невербальних засобів спілкування. Слід зауважити, що мов-

леннєві ситуації набувають свого повноцінного значення завдяки експресивній складовій.

Експресія виражається через мовні, мімічні, пантомімічні, жестикуляційні засоби, а також через увагу до своєї зовнішності [1, с. 454].

Встановлено, що різні емоційні стани відображаються в інтонації, інтенсивності й частоті основного тону голосу, темпі артикулювання і паузації, лінгвістичних особливостях побудови фраз: їхній структурі, виборі лексики, наявності або відсутності переформулювань, помилок, самокорекції, семантично нерелевантних повторів [1, с. 454].

Упродовж останніх десятиліть відбулися значні зміни в галузі освіти, що спонукає до переосмислення її завдань шляхом уведення активних форм, методів і засобів навчання іноземних мов, зокрема застосування різноманітних підходів до процесу навчання, у тому числі і з урахуванням психодідактичного потенціалу невербальної комунікації. Це актуалізує проблему вдосконалення педагогічної майстерності викладача іноземної мови. У даний час на сторінках психолого-педагогічної літератури велика увага приділяється способам фасилітації невербальним компонентом (міміка, жести, погляд тощо) процесу вивчення іноземної мови, котрий дає викладачеві змогу зробити передачу інформації доступною і зрозумілою. Тому очевидним є той факт, що для підвищення результативності навчального процесу викладач повинен враховувати психологічні умови застосування невербальних комунікативних засобів, вміле використання яких робить його мову емоційнішою й експресивнішою, а також підвищує інтерес студентів до вивчення іноземної мови та мотивує їх до навчання [6; 7].

Взаємодія студента і викладача полягає, перш за все, в обміні між ними інформацією пізнавального й афективно-оцінного характеру. Передача цієї інформації здійснюється як вербальним шляхом, так і за допомогою різноманітних засобів невербальної комунікації [4].

Отже, для створення комунікативної ситуації викладач повинен здійснювати відбір не лише вербального, але й невербального змісту. Невербальний зміст транслюється завдяки використанню викладачем невербальних засобів спілкування в навчанні: паралінгвістичних (темпо-ритмічні і мелодійно-інтонаційні особливості мовлення); екстралінгвістичних (сміх, плач, зітхання); проксемічних (просторові пересування під час занять); кінестетичних (міміка, жести, пантоміміка) [8].

Тож, крім професійного володіння своїм предметом, викладачеві необхідно ще й володіти певними психологічними техніками для забезпечення належного рівня знань іноземної мови студентами. Однією з таких технік є експресивна психотехніка. Під експресивною психотехнікою як засобом навчання (на відміну від експресивної психотерапії Н. Роджерс та експресивної психотехніки як засобів психокорекції та виховання З. Карпенко чи розвитку творчих здібностей І. Міхіної) розуміються невербальні мімічні та познотонічні реакції, особливості звукової модуляції голосу та візуальної презентації матеріалу вчителем (викладачем), способи роботи з ним в комунікації з іншими учасниками навчальної взаємодії, які розглядаються як форми ціннісно-сміслової репрезентації людини – окремої індивідуальності, а також носія знаково-символічних

культурних кодів ментальності інших народів (у разі вивчення іноземної мови) [5, с. 8].

Експресивність – властивість вираження людиною своїх емоцій через міміку, жести, голос, рух. Правильне застосування даної властивості дає змогу викладачеві чітко передавати власну думку та ставлення. При цьому досягається тісний контакт зі студентами, що є необхідною умовою спілкування і передачі інформації, активізації свідомості і закріплення певних знань, умінь та навичок, а також заохочення до вивчення іноземної мови. Невербальний (експресивний) компонент спілкування відіграє істотну роль у процесі взаємодії викладача зі студентами, оскільки відомо, що різні засоби невербального спілкування (жести, міміка, поза, погляд, дистанція) виявляються в деяких випадках дієвішими, аніж слова [6, с. 56].

З метою вивчення психодидактичного потенціалу експресивної психотехніки як засобу оптимізації навчання іноземної мови впродовж 2014 року на базі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» було проведено емпіричне дослідження, яке мало ознаки змішаного квазіекспериментального плану та плану ex-post-facto. Дослідження проводилося в три етапи: 1) моніторинг невербальної експресії шкільних учителів (викладачів ВНЗ) іноземної мови; 2) психолого-педагогічний експеримент у послідовності: констатувальний зріз – навчання за авторською психодидактичною програмою (вплив) – контрольний зріз; 3) зіставлення результатів експериментальної та контрольної груп, рефлексія постекспериментальних ефектів та корекція програми навчання майбутніх психологів засобами експресивної психотехніки.

З метою діагностики експресивно-комунікативних показників педагогічного спілкування, що відбувається в процесі вивчення іноземної (англійської) мови, було відібрано, модифіковано чи сконструйовано такі методики: авторська анкета, спрямована на встановлення ефективності мотиваційно-особистісних (ціннісно-орієнтаційних) та психодидактичних чинників навчання іноземної мови; методика визначення ієрархічної побудови емоційної спрямованості особистості Б. Додонова; методика «Невербальні характеристики спілкування» В. Лабунської; методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойка; тест на об'єктивність Р. Немова; постекспериментальне інтерв'ю.

В емпіричному дослідженні взяло участь 115 студентів спеціальності «Психологія» (50 студентів першого курсу, 43 студенти другого курсу, 12 студентів-психологів експериментальної групи і 10 студентів контрольної групи), 87 учителів загальноосвітньої школи та викладачів університету (79 і 8 відповідно); загалом – 202 особи.

Експериментальна програма використання психотехніки в ролі психодидактичного засобу оптимізації навчання іноземної (англійської) мови студентів-психологів являє собою збагачення інтерактивної технології невербальними комунікативними знаками, у тому числі й з репертуару «мови тіла», наочно-дійовими вправами, іграми-драматизаціями тощо з метою підсилення пізнавальної активності студентів привабливим емоційним контекстом спільної навчальної діяльності. Експресивна ампліфікація інтерактивної технології навчання іноземної (англійської) мови майбут-

ніх психологів здійснювалася через такі методичні прийоми, як «Модерація», «Грунування», «Фасилітація», «Емоційне підзарядження», кейс-метод та ін., які поєднували досягнення суто дидактичних цілей з предмету іноземної мови із завданнями професійної підготовки студентів [5, с. 12].

Застосування цих та інших методичних прийомів за умов мажорного емоційного тону педагогічного спілкування, виразної тілесної експресії учасників тренінгу з формування іншомовної комунікативної компетентності показало, що внаслідок реалізації зазначеної експериментальної програми зріс рівень оцінки студентами викладача-експериментатора як упевненого в собі й об'єктивного, а також відбулася позитивна корекція власної самооцінки респондентів.

Експериментальний ефект від реалізації даної програми полягав у переміщенні на перший план альтруїстичної емоційної спрямованості викладача-експериментатора, чії альтруїстичні емоції ($\bar{x}=7,3$) значуще переважають такі ж ($\bar{x}=4,1$) викладача контрольної групи ($p=0,021$) за критерієм Манна-Уїтні. Це повело за собою низку інших професійно-особистісних трансформацій – зростання пізнавального інтересу (гностичні емоції), насолоди від процесу опанування іноземною мовою (гедоністичні емоції) та ін.

Застосування експериментальної програми призвело до суттєвого зростання дидактично релевантних невербальних показників у викладачів іноземної (англійської) мови та до значущого «кроку прогресу» у 18,51% (зменшення негативних на 9,30% і збільшення позитивних на 9,21% конотацій невербаліки з боку викладача-експериментатора) порівняно з викладачем контрольної групи, «крок прогресу» якого становив лише 0,82%. Порівняння процентних часток «кроків прогресу» викладачів обох груп дало такий результат: $\phi^*_{\text{емп.}}=1,65 > \phi^*_{\text{крит.}}=1,64$ на рівні $p \leq 0,05$ [5, с. 13].

Проте найбільш переконливим ефектом реалізації експериментальної програми стало статистично достовірне підвищення академічної успішності студентів експериментальної групи порівняно зі студентами контрольної групи. З цією метою на констатувальному етапі експерименту з обома групами було проведено тестування з метою визначення якості залишкових знань студентів. Тести містили лексичну та граматичну частини. З'ясувалося, що на етапі констатації вихідного рівня знань з англійської мови (I зріз) 7 осіб з 12-ти (або 58,3%) експериментальної групи та 6 осіб з 10-ти (або 60%) контрольної групи показали добрі і відмінні результати тестування: $\phi^*_{\text{емп.}}=0,079 < \phi^*_{\text{крит.}}=1,64$, тобто досліджувані групи були еквівалентними. На контрольному етапі експерименту досліджувані обидві групи складала залік, який містив такі завдання: 1) розповісти про своє наукове дослідження (Speak on your research work); 2) прочитати і перекласти українською мовою англомовну статтю на психологічну тему (Read and translate the psychology article); 3) коротко переказати статтю та виразити своє ставлення до висвітлених у ній проблем (Give a short summary of the article expressing your attitude towards the problems highlighted by it). На цьому етапі (II зріз) експерименту всі учасники експериментальної групи (100%) на «добре» і «відмінно» впоралися із завданнями підсумкового контролю, а в контрольній групі лише один учасник поліпшив

свій показник (70% – якість знань у цій групі). Застосування критерію кутового перетворення Фішера показує, що $\varphi^*_{\text{емп.}}=2,70 > \varphi^*_{\text{крит.}}=2,31$ ($p \leq 0,01$). Цим доводиться ефективність впровадженної експериментальної програми.

Анкетування з приводу чинників ефективного навчання іноземної (англійської) мови дозволило експлікувати статистично значущі тенденції в експериментальній групі щодо усвідомлення ролі знання іноземної мови та високої оцінки використання прийомів експресивної психотехніки на індивідуальному й організаційно-методичному рівнях її застосування [5, с. 14].

Констатовано деяке зниження показників суб'єктивних труднощів у спілкуванні в експериментальній групі порівняно з початковим рівнем та контрольною групою.

Постекспериментальне інтерв'ю засвідчило високу оцінку учасниками експериментальної групи результатів свого навчання з акцентом на невербальну експресію, включену в інтерактивні методи викладання, та містило пропозиції щодо розширення цього досвіду. Загалом можна стверджувати, що авторська методика діагностики мотиваційно-особистісних і психодидактичних (в тому числі й експресивно-комунікативного характеру) чинників навчання іноземної (англійської) мови студентів-психологів дозволила найоперативніше зафіксувати розвивально-корекційний ефект від застосування експериментальної освітньої програми, що доводить її інструментальну придатність для моніторингу ставлення респондентів, котрі опановують іноземну мову, до методики її викладання у ВНЗ [5, с. 15].

Список літератури:

1. Варій М. Й. Загальна психологія : підруч. [2-ге вид., випр. і доповн.]. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
3. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови: ознайомлювальна брошура для українських вчителів англійської мови; перекл. і адаптовано Л. В. Биркун. Oxford University Press. 1998. 48 с.
4. Митина Л. М. Управлять или подавлять: выбор стратегии профессиональной деятельности педагога. *Директор школы*. 1999. № 2. С. 15.
5. Турчин О. В. Експресивна психотехніка як засіб оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
6. Турчин О. В. Експресивна психотехніка як засіб оптимізації навчання іноземної мови майбутніх психологів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2017. 259 с.
7. Турчин О. В. Експресивна психотехніка як засіб підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. *Психологія особистості [науковий журнал]*. 2013. № 1(4). С. 180–187.
8. Porter G. W. Non-verbal Communication. *Training & Development Journal*. 1969. No 23(6). P. 3–8.

References:

1. Varii M. Y. (2007). *Zahalna psyholohiia: pidruchnyk* [General psychology: textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovyi literatury. (in Ukrainian)
2. Karpenko Z. S. (2009). *Aksiolohichna psyholohiia osobystosti* [Personality's axiological psychology]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. (in Ukrainian)
3. Byrkun L. V. (ad.) (1998). *Komunikatyvni metody ta materialy dlia vykladannia anhliiskoi movy: oznaiomliuvalna broshura dlia ukraïnskyyh vchyteliv anhliiskoi movy* [Communicative methods and materials for teaching English: acquainting brochure for Ukrainian teachers of English], Oxford University Press. (in Ukrainian)
4. Mitina L. M. (1999). *Upravlyat ili podavlyat: vybor strategii professionalnoy deyatel'nosti pedagoga* [To rule or to suppress: a choice of an educator's professional activity strategy]. *Direktor shkoly*, vol. 2, p. 15.
5. Turchyn O. V. (2017). *Ekspresyivna psyhotekhnika yak zasib optymizatsii navchannia inozemnoi movy maibytnih psyholohiv* [Expressive psychotechnics as a means of optimization of learning a foreign language by future psychologists] (avtoref. kand. psychol. nauk). Ivano-Frankivsk: SHEI "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University".
6. Turchyn O. V. (2017). *Ekspresyivna psyhotekhnika yak zasib optymizatsii navchannia inozemnoi movy maibytnih psyholohiv* [Expressive psychotechnics as a means of optimization of learning a foreign language by future psychologists] (PhD Thesis), Ivano-Frankivsk: SHEI "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University".
7. Turchyn O. V. (2013). *Ekspresyivna psyhotekhnika yak zasib pidvyshchennia motyvatsii do vyvchennia inozemnoi movy* [Expressive psychotechnics as a means of elevation of motivation to learn a foreign language]. *Psyholohiia osobystosti*, vol. 1(4), pp. 180–187.
8. Porter G. W. (1969). Non-verbal Communication. *Training & Development Journal*. No 23(6). P. 3–8.

Висновки і пропозиції. Отже, у своїй роботі викладач іноземної мови повинен знати та використовувати як вербальні, так і невербальні (експресивні) засоби спілкування, оскільки лише їх правильне і доречне поєднання здатне зробити заняття цікавим, зрозумілим, а також надати йому довершеності та заохотити студентів до співпраці та навчання, сприятиме підтриманню хорошої психологічної атмосфери на занятті, творчій активності студентів, кращому засвоєнню та запам'ятовуванню навчального матеріалу, активному включенню студентів у навчальний процес, а найголовніше – мотивації студентів до вивчення іноземної мови.

Отже, введення в методику викладання іноземної мови інтерактивних занять із застосуванням експресивної психотехніки підвищує ефективність засвоєння студентами іншомовного матеріалу, їхню комунікативну компетентність, спонукає студентів до активної взаємодії та зацікавленості навчальним матеріалом, розвиває не лише їхні розумові, а й творчі здібності. Даний підхід дозволяє зменшити емоційне напруження студентів, яке часто спостерігається у процесі вивчення іноземної (англійської) мови, створити сприятливу та дружню атмосферу, що допомагає їм подолати мовний бар'єр та страх зробити помилку, а також проявити власну ініціативу в процесі виконання завдань.

Перспективу подальших досліджень в окресленій царині може становити розробка цілісної експресивної психодидактичної технології навчання іноземної мови у ВНЗ, що значно розширить горизонти застосування експресивної психотехніки у процесі здобуття студентами вищої освіти.